

OVERSIGT OVER DE VIGTIGSTE AFDELINGER AF KRIGSMINISTERIETS ARKIV OG VEJLEDNING MED HENSYN TIL BENYTTTELSEN.

Af KNUD C. ROCKSTROH.

Krigsministeriets Arkiv bestod i tidligere Tider af *den militære Centraladministrations* (Krigskollegiets og Generalkommisariatskollegiets m. fl.s) Sager, der begyndte ved Tiden omkring 1660 og fortsattes til Nutiden under vekslende Navne og Inddelinger. Disse Sager er nu, paa enkelte særlige, mindre Dele nær (se nedenfor) *afleveret til Rigsarkivet* indtil omtr. Aar 1868. Den meget betydelige *Kortsamling* — 6-8000 Numre — som tidligere fandtes i Arkivet, er for en Del Aar siden for Størstedelen fordelt mellem forskellige Institutioner, bl. a. Ingeniørkorpset, Generalstaben, Artilleriets Bibliotek og Søkortarkivet; men der haves endnu i Arkivet en kvantitativt og kvalitativt ikke ubetydelig *Kortsamling*, hvorover der nu er udarbejdet et *Seddelkatalog*. Desuden haves der i Arkivet en i Tiden 1740—1760 meget omhyggeligt udarbejdet *Fortegnelse over den gamle Kortsamling* foruden en *Oversigt* over, hvor de uddelte Kort er gaaet hen ved Uddelingen omkring 1850.

Af det gamle Arkivs Sager forefindes endnu navnlig »*Etaterne*«, d. v. s. de vaaben- og regimentsvise *Fortegnelser* over Officerskorpset siden 1760 og en noget spredt *Samling* »*Konduitelister*« o. l. fra 1764 til 1847. Til *Etaterne* haves der omhyggeligt udarbejdede *Personregistre*, Yderligere foreligger de udførlige *Registraturer over de kongelige Ordre og Resolutioner til Generalkommissariatet 1728—1847*, der er af megen Betydning og hyppig benyttes.

Af Interesse for militær Personalhistorie er ogsaa *Berliens Seddelkatalog* over Officerer i Tiden c. 1680—1720 — et overordenlig omhyggeligt og meget betydeligt Arbejde. For den senere Tid haves der en *Samling* mere spredte *Optegnelser* af forskellige Arkivarer i Krigsministeriet.

Nogle Aar efter at de store Afleveringer af Centraladministrationens Arkiv til Rigsarkivet var endt, tog man fat paa at danne en ny *Samling* af Arkivalier nemlig

AFDELINGSARKIVERNE,

idet man dog dengang nøjedes med at inddrage Fodfolkets og Rytteriets Afdelingers Sager, og først i den allerseneste Tid har

man udstrakt Afleveringsforpligtelsen til Artilleriet og Ingeniørkorpset og disses Afdelinger samt til de øvrige militære Institutioner.

Der er herved blevet skabt et i Omfang meget betydeligt og i militærhistorisk og personalhistorisk Henseende meget værdifuldt Arkiv, som ogsaa i stigende Grad benyttes af Dyrkere af Militærhistorien og Personalhistorie. Medens Etaterne og Konduitelisterne m. m. alene giver Oplysning om Officererne, giver *Afdelingernes Stamarkiver* Oplysning ogsaa om Underofficerer og Menige.

Desværre maa det dog straks siges, at Arkiverne for de ældre og ældste Afdelinger er mangelfulde og kun mere undtagelsesvis giver Oplysninger for Tiden før c. 1765, og der er mange Huller ogsaa for Tiden efter nævnte Aar. Til Gengæld er der det Gode ved de militære Arkiver, at Bøger og Lister som Regel er omhyggeligt og smukt førte og giver gode, nøjagtige og positive Oplysninger.

En uheldig Omstændighed er det, at af vore militære Afdelinger er i Tidernes Løb mange blevet ophævet, og saagodtsom alle har skiftet Navn og Skikkelse en eller flere Gange, hvorved deres Arkivsager enten er forsvundet eller kun delvis gaaet over til Efterfølgerne. Arkivet har ladet udarbejde et Navneregister over saagodtsom alle nye og gamle Afdelinger, saa at det som Regel straks kan opgives, om en eller anden gammel Afdeling har efterladt sig skriftlige Optegnelser eller ej — i første Tilfælde ved hvilken Afdeling disse nu findes.

I al Almindelighed kan det siges, at der af Afdelingsarkiverne skal kunne skaffes Oplysning om alle, der er udskrevet til Tjeneste ved Hæren siden 1840, som oftest ogsaa for dem, der er udskrevet mellem 1800 og 1840, ofte for dem, der er udskrevet en Tid forud for dette Tidspunkt. For Tiden før 1765—1774 vil det som Regel være meget vanskeligt at finde nationale Soldater, da disse forud for den Tid enten hørte til Landmilitærregimenterne, af hvis Arkiver saagodtsom intet er efterladt og bevaret, eller ogsaa har de ladet sig hverve til et af de geworbne Regimenter. Og medens man for Tidsrummet efter 1774 nogenlunde kan angive, i hvilken Afdelings Stambøger Mandskab fra en bestemt Landsdel skal søges, er det derimod ikke muligt at angive noget bestemt om, hvor en hvervet dansk Karl skal søges, da han jo kunde lade sig hverve til hvad Regiment, han vilde, hvis han iøvrigt havde Lov til at lade sig hverve.

Med det Forbehold, at de Omraader, hvorfra Regimenterne fik deres nationale Rekrutter — fra 1765 omtr. fik jo de ge-

worbne Afdelinger hvert Aar en vis Mængde nationalt, udskrevet Mandskab — jævnlig forandredes, skal eksempelvis nævnes for nogle af de endnu bestaaende Afdelinger, hvorfra de fik udskrevet Mandskab tildelt i den første Tid:

1. Bataillon fra Nordsjælland og Holbæk Amt, senere Midtsjælland;
 2. » - Frederiksborg og Præstø Amter;
 4. » - Sorø, Korsør, Antvorskov Amter;
 6. » - Lolland, Falster og Fyen;
 7. » - Midtjylland;
 11. » - Vendsyssel og Limfjordsegnene.
- Husarregimentet særlig mange Nordmænd (ligesom ogsaa Garderne tilfods og tilhest fik mange Nordmænd);
3. Dragonregiment Fyenboer;
 4. » Sjællændere;
 5. » Nordjyder.
- Artilleriet fik spredt fra hele Landet.

Men man maa naturligvis ikke vente sig meget fyldige Oplysninger fra den ældre Tid og for en menig Soldat. Som Regel har de ældre Stambøger kun en Linie eller to om hver Mand. Heri angives almindeligt Mandens Numer, fulde Navn, ofte med Tilføjelse af Fødested (Landsby) eller »Fødeland« (Sjælland, Jylland osv.), Alder, naar indtraadt i Tjenesten, naar afgaaet derfra. Undertiden kan der tilføjes andre Personalialia, f. Eks. Højde, Haarfarve, Legemsbygning o. l.

Som Besøgende her i Arkivet jævnlig har erkendt: Vanskeligheden ved at finde en Mand ligger først og fremmest i at udfinde, ved hvilken Afdeling han har staaet — kan dette oplyses, kan det snart vise sig, om Manden kan findes eller ej. At man kender den Eftersøgte Fødested, er jo allerede noget; men da, som alt sagt foran, de Afdelingen tildelte Rekrutteringsomraader dels jævnlig skiftede, dels ikke var saa aldeles bestemte, er det et svagt Holdepunkt.

Det skal fremhæves, at som bekendt var det jo først fra 1848—49, at Værnepligten udstraktes til Købstad fødte, men at til Gengæld en Mængde saadanne til alle Tider har ladet sig hverve til Hæren.

I det foranstaaende har der navnlig været tænkt paa det udskrevne, indfødte Mandskab; men det skal udtrykkeligt fremhæves, at *for de i Udlandet hvervede*, der jo næsten udelukkende var Tyskere, haves der et *betydeligt Stambogsmateriale* fra det meste af det 18. Aarhundrede, og mangfoldige af disse hvervede

Soldater forblev her i Landet og stiftede Familie. Det er næppe overflødigt herved at bemærke, at disse hvervede Soldater gennemgaaende var langt bedre og hæderligere, end det almindeligt har været udskregel, hvad enhver, der grundigt vil undersøge Forholdene, vil kunne overbevise sig om. Der er endnu bevaret en Del af *General-Hvervekommissionens Arkiv*.

Af Folk, der i Arkivet har søgt personelle Oplysninger, spørges der af og til, om der ikke haves alfabetiske *Navneregistre over Stambogsmaterialet* m. m. Det er klart, at saadant vilde være i højeste Grad velkomment baade for egentlige Personalhistorikere og for dem, der af andre Grunde søger Oplysninger; men et saadant Register vilde kræve en Arbejdskraft, som Arkivet aldeles ikke kan afgive, og det kan maaske være tvivlsomt, om Nytten kom til at staa i et rimeligt Forhold til Arbejdets Omfang.

Skulde det blive muligt, i ethvert Fald at udføre Dele af et saadant Arbejde, maatte det nærmere overvejes, hvorledes dette skulde planlægges, og navnlig hvad der først bør tages fat paa. For de i Udlandet fødte var det vistnok praktisk at sondre efter Nation, maaske ogsaa efter Vaabenart (Rytter, Soldat (Infanterist)). For det nationale Mandskabs Hovedmængde burde man vistnok sondre efter Fødested, da jo langt Størsteparten har *sen*-Navne, der kun yder ringe Vejledning. Dog burde man udskille for sig alle med egentlige Egennavne. Det vilde vistnok være praktisk for de Indfødtes Vedkommende at sondre mellem de tre Hovedlandsdele. Yderligere burde man vistnok sondre mellem de forskellige Tidsafsnit, f. Eks. hvert halve Aarhundrede eller hver »Menneskealder«, c: 30—40 Aar, fra omtrent 1774.

For *Københavns Vedkommende* haves der gode Oplysninger i »*Kjøbenhavns Borgervæbnings*«, *Kongens Livjægerkorps'* og *Kongens Livkorps'* Arkiver. Herved skal ogsaa nævnes Arkivalierne for »*Frederiks (senere Christians) Plejehus*«, fra 1765 til 1854 i Kjøbenhavn, derefter delvis fortsat i Eckernförde. I dette Plejehus optoges gamle Soldater og Invalider, Enker efter saadanne samt deres Børn af begge Køn, og her har mangt et omskifteligt Liv fundet sin Afslutning — andre har taget deres Begyndelse herfra. Over de forskellige Kategorier haves der fortrinligt førte Stambøger.

For nogle *sjællandske Købstæder* haves der Fortegnelse over *Borgervæbningen 1805*.

For *Garnisonsskolerne i Kjøbenhavn* og *Citadellet Frederikshavn* (»*Kastellet*«) haves der Arkiv for Tiden 1819—1867.

At de andre, betydelige Arkiver skal nævnes:

Artilleriets Arkiv, der for kort Tid siden overgik til Krigsministeriets Arkiv. Artilleriets Afdelingers Arkiver er dels alt afleveret hertil, dels kommer de i en nær Fremtid. Tildels i Overensstemmelse med den tidligere Ordning vil dette Arkiv ved den nye Ordning blive delt i

a. Korpsets,	} Arkiver
b. Tøjhusets (den tekniske Tjenestes),	
c. Afdelingernes,	

hvertil yderligere kommer nogle personlige — i Virkeligheden dog mest tjenstlige — Arkiver, navnlig efter Generalerne fra Reitzensteins og Huths Tid. Artilleriets Arkiv gaar med de ældste Dele tilbage mod Aar 1700 og er en Hovedkilde til alle Sider af Korpsets, dets Afdelingers og dets Personels Historie.

Ingeniørkorpsets og dets Afdelingers Arkiv er ligeledes for kort Tid siden overgaaet til Krigsministeriet eller staar for Tur dertil. Korpsets Arkiv var saa vel ordnet, at det uden videre kunde forblive, som det var, og benytttes saaledes. Foruden omfattende Bidrag til Korpsets Historie yder dette Arkiv gode, ofte fortrinlige Bidrag til den ældre militære Bygningshistorie — jævnlig ogsaa for ikke-militære Anlæg — langt tilbage i det 18. Aarhundrede.

Generaladjutantstabens (Kongens Adjutantstabs) Arkiv 1840—1899. Særlig fra Frederik den Syvendes Regeringstid er dette Arkiv ret fyldigt og er af betydelig almen historisk og personalhistorisk Interesse. Det er nu vel ordnet, men er delvis af fortrølig Natur.

Kommandantskabsarkiverne. Af disse skal særlig fremhæves dem fra Kjøbenhavn, Kronborg, Nyborg, Rendsborg og Glückstadt, hvilke gaar tilbage over Aar 1700, og hvoraf særlig de fra Kjøbenhavn og Rendsborg er meget betydelige. De omfatter Korrespondancesager af alle Arter, Slavesager, Bygningssager, Artillerisager m. m. Herunder henhører Arkivsagerne for *Stokhusene* (Slavehusene) og Statsfængslerne i Kjøbenhavn og Cita-dellet Frederikshavn («Kastellet»), Kronborg, Nyborg, Møen og navnlig for Rendsborg. En Del af disse Sager gaar tilbage mod Midten af det 18. Aarhundrede, og dels fordi Fangerne hovedsagelig var civile Personer, dels fordi der vedrørende disse Fanger jævnlig findes Afskrift af Dommene over dem og ogsaa anden Korrespondance dem vedrørende, har disse Arkiver deres Betydning særlig for Kendskabet til Fortidens Fængselsvæsen.

Bornholms Kommandantskabs (Milit's, Væbnings) Arkiver 1699—1868 med gode, ofte meget indgaaende Oplysninger angaaende

bornholmske Forhold saavel af militær som af almindelig Natur.

KRIGSARKIVERNE, d. v. s. Troppeledenes — fra Armé-korpset indtil Kompagnierne — og de mangfoldige Myndigheders og Institutioners Arkiver, hvori ogsaa mange Personalialia for alle Trin paa den militære Rangstige. Særlig skal fremhæves, at der haves Oversigter over Døde, Saarede og Fangne (Tabslister), Lister over Deltagere i nogle af Kampene 1848—1850 (Lister over Fordeling af Krigsbyttet).

Krigsarkiverne omfatter vel navnlig de to slesvigske Krige, men der haves dog et ikke ubetydeligt Materiale fra Krigen 1801 og 1807—1814 samt for Auxiliærkorpserne senere i Frankrig.

Visse Dele af disse Arkivalier er fortrolige.

Angaaende *Sundhedstjenesten i Hæren i Krig og Fred* haves der et meget betydeligt Arkivmateriale, hvoraf skal fremhæves Ambulancernes, Feltlasarettens og de faste Lasaretters (Garnisonssygehusenes) Arkiver for Krigstiden og iøvrigt Sygelister, Sygeprotokoller, Sygejournaler og Kassationsprotokoller foruden det almindelige Administrationsarkiv. Særlig er Kjøbenhavns Garnisons Sygehus' Arkiv meget betydeligt.

Herunder henhører ogsaa *Stabslægens Arkiv* siden Aar 1800, og hvoraf skal fremhæves Administrationsarkivet (ind- og udgaaede Skrivelser m. m.) og Sessionsberetninger 1828—1834 (spredt), fra 1876 og derefter samlet og fuldstændigt for alle Kredse.

Justitsarkivet bestaar dels af *Afdelingernes (Kommandant-skabernes) Sager*, dels af *Generalauditørens Arkiv*, hvilke to Arkivafdelinger supplerer hinanden. Det førstnævnte omfatter

- a. Justitsprotokollerne,
- b. Indlæg til disse.

Dele af disse Sager er forholdsvis gamle og naar tilbage til Aar 1700, enkelte endnu længere.

Generalauditørens Arkiv omfatter

- a. Justitsprotokoller 1750—1849,
- b. Relationer til Kongen om betydeligere Retssager 1763—1907 samt
- c. Bilag til Relationerne 1774—1907. — Dette Arkiv har endvidere Erklæringsprotokoller 1752—1848, Bilag til disse 1801—1848; Korrespondanceprotokoller 1755—1848, Bilag til disse 1795—1913. Hertil hører endvidere Felt-Justitsarkivet 1807—1818, 1848—1851 og 1864.

Generalauditørens Arkiv er saaledes meget betydeligt — alene Bilagene til Relationerne udgør 126 Pakker — og er særdeles overskueligt ordnet. Det er en Selvfølge, at dette Arkiv sammen med Afdelingernes Justitsarkiv paa sin Vis er en righoldig Kilde til Oplysning om baade militære og civile Personer og Forhold.

Hærens Skolers Arkiv, hvoraf skal nævnes Sager fra Rekrutskoler under særlige Forhold, »*Eksercerskoler*« i Kjøbenhavn, paa Kronborg, i Nyborg osv. osv. i Tidsrummet 1795—1915, med en Mængde Oplysninger om hele Personalet ved disse Skoler.

Landkadetakademiets (Landkadetkorpsets) 1713—1861,

Den militære Højskole 1830—1868.

Fra begge disse Skoler haves der meget fyldige Arkiver, og lignende gælder

Elevskolens (Underofficersskolen, 1. Artilleriregiments Underofficerskole, Underofficers-Elevskolen) 1814—1912.

Det militære Gendarmerikorps' Arkiv 1885—1894, hvoraf særlig skal nævnes Stationernes udførlige Dagbøger og Stabens og Afdelingernes ind- og udgaaede Skrivelser. Særlig Dagbøgerne yder Bidrag til Kendskab til mangehaande Forhold omkring i Landet i denne i politisk Henseende betydningsfulde Periode.

Noget for sig selv er det meget betydelige Arkiv efter *Prins Carl af Hessen*, hvilket rækker over Tiden 1772—1836 og navnlig vedrører den norske Hærs Forhold i Tiden forud for 1814. Heri behandles alle Sider af en Hærs Forhold: Værnepligt, Udskrivning, Uddannelse af Menige, Underofficerer og Officerer, Øvelser, Forplejningsvæsen m. m. Særlig af Personalialia findes der betydeligt.
